

214540

E. O.

10. SEP

Extras din „Convorbiri Literare“, Maiu 1924

214540

244

STATISTICA ARDELENILOR DE ACUM UN SECOL ȘI MAI BINE CU INVĂȚĂTURI PENTRU CEI DE ACUM

Am deschis ochii la viață și mi-au rămas întâiele amintiri din anii dinainte de era dualismului și de unirea silnică a dulcelui nostru Ardeal cu Ungaria. Eram în atmosfera autonomiei „Marelui Principat“ cu egala îndreptățire politică și religioasă a națiilor conlocuitoare, reprezentate câțiva ani înainte cu drepturi egale în dieta dela Sibiu, în care se vorbeau în mod oficial cele trei limbi ale țării: româna majorității (până la 1848 tolerate „usque ad beneplacitum“), maghiara stăpânilor de până la Șiria și germana Sașilor așezați temeinic în „scaunele“ lor din *fundus regius*.

Am mers la Blaj la școală la 1866 și am văzut și atunci și în anii următori o înfățișare măreață, care nu se poate uita: Sătenii plugari români, frunțași de sate, curgeau cu copiii la școală în căruțe încărcate cu lădițele în cari erau hainele și hrana pentru copilași. Și veneau de pe Târnavamare pe lângă piatra de pe Câmpul Libertății; de pe Târnavamică pe hula Sâncelului veneau cei de pe Câmpie; din jos dinspre Mureș veneau Moții în haine albe de lână; iar dinspre miazăzi, despre Veza, treceau podul cei de pe Secaș și din Mărginenime. Toți se întâlneau în piața Blajului, miezul și cheia vieții românilor ardeleni. Părinții, în haine de sărbătoare, în pieptare împodobite cu flori cusute în mătăasă, și cu plete lungi curgând peste umeri, făceau cunoștință intrând în vorbă unii cu alții; copiii —după întâiele ceasuri de sfeală— se întovărășiau, își găseau ortaci, se împrieteneau și se

înfrăţiau, îngrijindu-se să cumpere unii dela alţii cele câteva cărţicele cari trebuiau pentru şcoală.

Eram la Blaj, în cuibul celui mai înflăcărat şi mai dârz naţionalism românesc, lângă catedrala în care Bărnuţ „îngerul libertăţii“ rostise la 1848 cuvântările de deşteptare; lângă „Câmpul Libertăţii“ pe care se întrunise cei 40.000 în marea adunare naţională dela 3/15 Mai 1848. Eram la mai puţin de 20 ani după ororile, omorurile şi spânzurătorile, cu cari popii şi fruntaşii noştri fusese tractaţi cu atâta grăbită dărnicie de „compatrioţii“ lor maghiari, luptători pentru libertate — pentru dânşii. Intre cei de faţă erau mulţi cari numai ei ştieau cum îşi scăpase vieaţa de asemenea sfârşit şi alţii mulţi avusese părinţi, fraţi, prietini ucişi — nu în luptă, ci în torturi şi batjocură.

Eram într'un timp când „zdrobitorii“ noştri preţinşi „stăpâni“ fusese zdrobiţi ei înşişi de Moşii lui Iancu în Munţi, apoi de imperiali la Şiria; se proclamase autonomia Ardealului nostru cu egala îndreptăţire a Românilor cu celelalte două „naţiuni“, Ungurii şi Saşii, până atunci singurele „recepte“, deşi mici minorităţi faţă de marea majoritate a Românilor „toleraţi“. În dieta din Sibiu răsunase limba românească alături de celelalte două.

În această nouă situaţie n'am auzit dela ai noştri nici atunci, nici în toţi anii copilăriei mele, nici un cuvânt de ură, de răzbunare împotriva asupritorilor de ieri, în contra acelor cari umpluseră drumurile de spânzurători pentru ai noştri. Toţi erau veseli de vremea de pace şi de relativa libertate adusă de evenimente, de începutul de dreptate care părea că ar fi sosit şi pentru cei cari secolii îndelungaţi fusese amărâţi de nedreptăţile celor aduşi de vânturi peste pământul lor strămoşesc.

Nici un cuvânt de ură şi de răzbunare! Era neînţelegere? nesimţire? Nici de cum! Eram cu totul alte stări sufleteşti: o bunătaie de suflet în inima Românilor, o adevărată iubire de oameni, care se arată în nesfârşite fapte de milă şi de ajutor dat celui în necaz şi suferinţă; apoi credinţa înrădăcinată în adâncul sufletului de dreptul său, moştenit din milenii trecute, de a trăi pe acest pământ, care este dreaptă moştenire a sa dela strămoşi până departe în

intunericul vechimii nepătrunse. Este caracteristică anecdota: Acum câțiva ani Sașii noștri adunați la Sibiu își serbau cu mare pompă și procesiuni istorice colonizarea lor în Ardealul nostru. Un român din satele vecine privea desfășurarea paradei teatrale, iar un sas care îl cunoștea l-a întrebat:

— Ei, Ioane, vezi cât este de frumos?

— Da de ce faceți acestea, Jupâne?

— Sărbătorim atâtea sute de ani dela venirea noastră în Ardeal; când o să faceți și voi așa?

Dar Ion răspunde:

— Noi n'o să facem niciodată, Jupâne, că doar noi suntem aici de totdeauna!

Cu această conștiință în fundul sufletului a perpetuității lui pe acest pământ, moștenit dela strămoși, a privit românul cu răbdare fără îndoială prea îndelungă venirea valurilor de străini, unii cu năpraznă de prăpăd ca Ungurii, Cumanii, Tătarii și alții de același fel dinaintea lor; alții mai blânzi și mai domoli, cum au fost Slavii și Sașii. Ai noștri își pierdura organizarea de stat, pe care valurile repezi unul după altul de năvălitori i-au împiedicat să și-o facă de nou îndelungate sute de ani. În tot acel timp ei au trăit greu de tot, dar totdeauna cu încredere că: *ce e val ca valul trece, și că: apa trece, pietrele rămân.*

Conlocuitorii, cari au venit și s'au așezat peste ai noștri, s'au făcut stăpâni peste pământul străbun și peste vechii locuitori, punând asupra lor jugul robiei feudale sau împingându-i în colțuri și în locuri retrase și sărace, nu-și aveau conștiința ușoară și liniștită. Ei au trăit totdeauna cu frica în sân să nu se deștepte acea mare majoritate și să-i turtească prin greutatea pumnului ei. De aceea nesfârșitele și grozavele legiuri și diplome făcute de dieta țării și de Regii și Principii domnitori pentru a ferecă pe Români la starea de iloți, de robi; de aceea nesfârșitele dispoziții ale orașelor, comunităților și corporațiilor să împiedece pe Români de a se așeza în satele ținuturilor săsești și în toate orașele; să nu lase să fie primiți în corporațiile de meserii și de comerț. De aceea spaima de răcoarea morții care cuprindea în trecut așa de des pe compatrioții noștri ardeleni la ori ce mișcare închipuită sau adevărată în masele poporului

român, a cărui greutate i-ar fi putut oricând turti, dacă aceasta i-ar fi fost gândul și pofta. Un exemplu — între altele multe — este tremurul de spaimă ce a cuprins tot Ardealul neromânesc când cu mișcarea Moșilor lui Horia la 1784.

Fiecare din cele două popoare conlocuitoare lucră împotriva noastră după temperamentul său: Ungurii cu „furor asiaticus“ a lui „teremtette“, care totdeauna a caracterizat acțiunea lor, când au avut în mână puterea; Sașii „prudentes et circumspecti“ pe tăcute, pe înfundate. Fiecare — în cercul lui de acțiune — caută să iea toate măsurile contra alor noștri spre a ne îndepărta de cultură și de bogăție, spre a ne ține în întuneric și în sărăcie. Și apoi amândoi ne arătau cu degetul, ne desprețuiau tocmai pentru această incultură și sărăcie a noastră, ai cărei autori și îngrijitori erau chiar dâșșii.

Un câpitol mare și luminos din istoria Ardealului va trebui să fie scris — *sine ira et studio* —, dar în lumina adevărului adevărat și întreg, în care să se arate lumii măsurile legislative, administrative, municipale, luate în contra noastră de conlocuitorii noștri Unguri și Sași, aduși de vânturile istoriei în ținuturile Carpaților peste strămoșii noștri. Această arătare a durerosului adevăr să va face nu în spirit de răsbunare, nici pentru ca judecata trecutului să apese asupra prezentului, ci tocmai dimpotrivă: pentru ca concetățenii noștri „Minoritățile“ de sub razele Coroanei de oțel a Regelui României, să vadă cât au păcătuit în trecut față de noi și să primească cu toată sinceritatea mâna frățescă, pe care le-o întinde marea majoritate de Români din România de astăzi spre a face din ea pentru toți o Patrie fericită, luminată și respectată de toată lumea.

Secolii trecuți au dovedit că noi Românii, ca să trăim ca neam, nu avem trebuință să ne asimilăm cu sila pe alții, fiindcă avem în noi înșine energiile de rassă cu cari am trecut prin toate valurile nimicitoare ale trecutului și suntem tot aici unde am fost răsădiți acum două mii de ani, și mai avem în suflet conștiința menirii noastre istorice, pentru care menire am fost asezați în Carpații răsăriteni și la Dunărea de jos.

Aceste cugetări s'au deșteptat în mintea mea de Ar-

delean crescut la Blaj și trecut din cauza nevoilor de acolo la frații de sub Carpați, cetind un document bibliografic rar. Este o broșură nemțească de format foarte mare cu titlul: *Neueste statistisch-topografische Darstellung des Grossfürstenthums Siebenbürgen... mit einer topografischen Uebersicht, de J. L. Stotz* *). Este tipărită în Viena la 1812 tocmai în anul când la răsărit Rușii ne luau jumătate din Moldova, dar la Buda tipărea Petru Maior Evanghelia deșteptării naționale, *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia*. Atât eram atunci de jos noi Români: cei din Ardeal sub călcâiul *minorităților* stăpânitoare acolo, cei de dincoace de Carpați sub tirania turco-fanariotă, încât oricine își putea face plăcerea de a ne batjocori fără nici un fel de răspundere. Cel care ne batjocorește în această broșură, J. L. Stotz, nu știm nici cine va fi fost, nici unde va fi trăit.

Scrierea, cum spune titlul, vrea să fie o monografie despre Transilvania din toate punctele de vedere: geografic, etnografic, religios, economic, administrativ.

Pentru Stotz — după ideile timpului de atunci — Români (Walachen) — deși cei mai numeroși locuitori ai „Marelui Principat“ — erau în același timp cei mai puțin stimabili, cei mai antipatici.

Națiile Ardealului erau de două calități: Trei principale unite și stăpânitoare (Haupt- oder vereinigte Nationen): Ungurii, Secuii și Sașii. După aceștia urmau: Națiile tolerate (Geduldete Nationen) în frunte cu Români (Walachen) urmați de un lung șir de minorități, unele microscopice: Armeni, Greci, Evrei, Moravieni, Poloni, Ruși, Bulgari, Sârbi, Țigani. Despre celelalte nații tolerate se spun câteva rânduri binevoitoare, chiar despre Țigani. Români sunt înse tratați într'un mod cu totul special în răutate. Iacă întâiu datele statistice:

Popoarele sau „Națiile“ ca număr sunt: Unguri 161.000, Germani (Sași) 390.000, Secui 102.000, Armeni și ceilalți 89.000, Români (Walachen) 758.000. Adică toate „Națiile celelalte împreună aveau 742.000 locuitori, deci mai puțini

*) Face parte din prețioasele colecții ale Muzeului Olszewski, al cărui amabil proprietar a binevoit a mi-o comunica. Ii exprim și aici mulțumiri.

decât Românii. Privind aceiași locuitori din punct de vedere confesional — după o statistică dela 1766 — se arată : Catolici 93.155, Reformați (Calvini) 140.000, Luterani (Sași) 130.363, Unitari 28.645, toți împreună 392.205, iar *Români* Uniți 120.000, Neuniți 700.000—în total : 820.000. După o altă statistică dela 1795 Românii (de amândouă confesiunile) sunt 858.000.—

Deci în toate cazurile Românii — pe atunci numiți numai «Walachen» formau marea majoritate a locuitorilor; ei erau „nația“ cea mai pitorească a țării, dovada chiar această broșură, în fruntea căreia, ca notă caracteristică este pusă o gravură colorată reprezentând o pereche de Români: Un Ion stând rezemat în băț, cu traista după grumazi, încins cu curea bătută cu nasturi (bumbi) de aramă, de care atârnă pungulița cu tutun și amnarul; alături o Anică șezând jos, cu furca în brâu, din care trage cu dreapta firul de lână și-l toarce cu stânga pe fus; amândoi sunt încălțați cu opincile scăzute din sandalele romane, al căror miros eră așa de neplăcut tinerilor universitari *nemeși* dela Cluj acum vre-o treizeci de ani, încât i-au făcut un imn de aversiune și dispreț cântat pe strade în manifestații cu amenințări de „zdrobire“ pentru noi. Reprezentarea acestei perechi de Români are titlul: *Siebenbürgischer Bauer und Bauerrinn aus der Gegend von Hermannstadt*, dar uită să spună că nu sunt Sași „Deutsche“ ci numai Români „Walachen“.

Pierise de mult în uitarea concetățenilor noștri germani (Sași) admirația părintelui poeziei germane Martin Opitz arătată la 1623 în poemul „Zalatna“ pentru acest popor românesc continuator al coloniștilor aduși de Traian aci în Dacia noastră. Opitz după ce vorbise despre distrugerile culturii romane în Dacia de invaziile barbare continuă :

„Mehr, hat nicht Attila mit seiner Scythen Hauffen
 „Und dann die Wenden auch euch feindlich angelauffen ?
 „Doch euere Sprache bleibt noch hier auff diesen Tag,
 „Darob sich dann ein Mensch gar billich Wunder mag.
 „Italien hat selbst nichts gantz von seiner Alten,
 „Ingleichen Spanien und Gallia behalten;
 „Wie etwa dies nun kan den Römern ehlich seyn,
 „So nahe sind verwandt Walachisch und Latein.“

După Opitz trecuse însă vreme și evenimente: Marea

„majoritate“ a locuitorilor ardeleni, Români, au rezistat la ispitele și la siluirile de a fi atrași în biserica calvină a Ungurilor, după cum rezistaseră atracției spre cea luterană a Sașilor. După venirea stăpânirii Impăratului „Romanilor“ catolic dela Viena, mare parte din ei au făcut „Unirea“ cu

Catolicismul roman, ca să poată face și ei „Nație“ cu drepturi egale cu celelalte. Se mai întâmplase la 1784 mișcarea Moșilor care băgase în răcorile morții pe „Domnii“, „Jupânii“ și „stăpânii“; mai venise cererile formale de drepturi politice ale Românilor prin glasul Episcopilor în Dieta Țării la Cluj. Toate

acestea au făcut pe Români foarte „antipatici“ concetățenilor lor „liberi și preținși „stăpâni“ de drept, cum erau de fapt.

Această „antipatie“ se arată în mod caracteristic în Statistica lui Stotz.

Partea a III-a a lucrării lui tratează despre „deosebirile Naționalităților“ — Nationalverschiedenheit.

Sunt enumerate ca locuitoare în Ardeal nu mai puțin de 13 nații, în rândul nobleței lor. În locul întâi sunt — firește—Ungurii, apoi frații lor Secuiei și după ei Sașii, după cari urmează: Români (Walachen), Armeni, Greci, Evrei, Moravi, Poloni, Ruși, Bulgari, Sârbi, Țigani.

Aceste „Nații“ sunt împărțite în două clase. Cele din Clasa I-a — Die drey Haupt- oder vereinigten Nationen — Ungurii, Secuiei și Sașii, au toate calitățile de caracter... „so hat der Ungar alle edle Eigenschaften und Fehler, die aus der brennen Feuerfülle eines sanguinischen Menschen herfließen“. Nobili aproape ca Ungurii sunt și frații lor Secuiei Sașii se apropie de ei... „so nahen sie sich doch heut zu Tage den Ungarn in sehr vielen Stücken...“

Vin apoi „Națiile“ de clasa a doua — „Geduldete Nationen“ — Națiile tolerate. În fruntea acestora stau Valachii — Die Walachen. Iacă cum sunt aceștia încondeiați. — Reproduc și traduc întregă caracterizarea:

Geduldete Nationen“

„4. Die Walachen sind eine ganz eigene Menschenrace, eine bunte Vermischung und Abart von alten Thraziern, Römern und Slaven. In Siebenbürgen findet man die erste sichere Spur von ihnen erst in dem ersten Viertel des 13-ten Jahrhunderts. Sie stehen unter der übrigen Einwohnern dieses Landes noch um einige Jahrhunderte in der Entwicklung ihrer sinnlichen, sittlichen und intellectuellen Anlagen zurück. Man findet viele, die ausser den menschlichen Figur, kaum etwas Menschliches an sich haben, und auch diese ist durch Kröpfe und andere Naturfehler

Națiuni tolerate

4. Valachii sunt o rasă de oameni cu totul deosebită, un amestec felurit și corcitură de Traci vechi, Romani și Slavi. În Transilvania cele mai vechi urme sigure despre ei se găsesc în întâiul pătrar al secolului al 13-lea. În dezvoltarea facultăților lor morale, sentimentale și intelectuale ei sunt înapoiți față de ceilalți locuitori ai acestei Țări cu câteva veacuri. Se găsesc mulți cari afară de chipul de om, abia dacă mai au ceva omenesc în ei, și chiar chipul acesta este deformat și desfigurat prin gușe și alte defecte dela natură. La șes, în orașele și satele altor Națiuni, și-au câștigat îndemănare la toate

entstellt und verschoben. Im flachen Lande, in Städten und Dörfern anderer Nationen haben sie zwar Fähigkeit zu Allem erhalten, Wozu ein Mensch fähig sein kann; aber sie wird nicht gebildet, bleibt roh und wild. Mit dieser Natürlichen Wildheit ist ihre Liebe zur Trunkheit und zur sinnlichen Wollust vergesellschaftet. Arbeitssamkeit und Fleiß ist eben so wenig ihre Sache. Der grösste Theil faulenzet hinter der Schafen, ein anderer hudelt mit Fuhrwerken im Lande herum. Sehr wenige bauen mit etwas Anstrengung Felder und Weinberge, aber selten mehr, als ihre kargliche Nahrung, Kleidung und Zinse erfordern. Ihr ganzes ausserliche Wesen verräth den Hang zu allerhand Ausschweifungen. Die Frauenzimmer sind weit fleissiger als die Männer, man sieht sie den ganzen Tag mit den Spinnrocken beschäftigt. Auch ist das weibliche Geschlecht viel gutmüthiger als das männliche, welches sehr viele Tücke hat.“

„Der Kleidung der Männer ist von der Rhazen und Ungarn wenig verschieden, aber die der Weiber desto mehr. Sie tragen gar keinen Röcke, sondern nur ein langes Hemde, und darüber rück und vorwärts einen bunten Schurz mit langen Franzen. Ihr Kopfputz ist ganz altrömisches, die Haare sind auf der Stirne gescheitelt und in zwey dicke Zöpfen um den Kopf gewunden, darauf sitzt eine diademartige Haube von weissen gestickten Zeug, doch nur ganz locker. Auch Tücher tragen sie um dem Kopf, beinahe wie die deutschen Damen, wenn sie türkische Tücher tragen. Um den Kopfputz hängt bei Wohlhabenden eine Menge angereihtes Geld, welches sie für eine Zierde halten.“

celea ce pot fi preocuparea unui om; dar ei nu se instruiesc, rămân brutali și sălbateci.

Cu această sălbăcie naturală se întovărășește patima lor pentru beție și plăcerile sensuale. Râvna de lucru și hărnicia sunt tot atât de puțin prețuite la ei. Cea mai mare parte lenevește în urma turmelor, o altă parte tândălește cu carele prin Țară. Foarte puținii cultivă cu oarecare trudă ogoare și vii, dar rareori într'o măsură mai mare decât o cere hrana lor săracă, îmbrăcămintea și birurile. Toată făptura lor în afară arată aplicarea lor spre felurite desfrânări. Femeile sunt mult mai harnice decât bărbații, toată ziua se pot vedea ocupate cu torsul din furcă. Sexul femeesc este și mult mai blând decât cel bărbătesc, care are foarte multe năravuri. Îmbrăcămintea bărbaților este puțin deosebită de a Croaților și Ungurilor; a femeilor însă este cu atât mai mult deosebită. Ele nu au rochie ci numai o cămașă lungă și peste ea, în față și în spate, un șorț vărgat cu ciucuri lungi. Capul le este îngrijit ca la vechii Romani, părul e ales în două pe frunte și înfășurat în jurul capului în două cozi groase, pe cari este așezată o scufie în formă de diademă din broderie albă, totuși destrămată. Poartă și basmale în jurul capului, aproape la fel cu Doamnele de sas când poartă basmale turcești. Împrejurul pieptănăturii atârnă la cele cu stare o mulțime de salbe de bani, ceace e socotit de ele ca o poadoabă.

„Cine a fost acest Stotz, care caracterizează în acest fel popoarele Ardealului? Nu pare a fi sas ardelean, fiindcă

numele lui nu l-am găsit în cărți. Ori de unde ar fi fost, el eră German, iar cunoștințele și aprecierile despre Ardeleni numai dela Ardeleni le-a putut căpăta. Este nesfârșit șirul scriitorilor germani și maghiari pretinși învățați, cari de peste un secol au trăit din specialitatea de „bârfitori“ — cum scrie la 1812 Petru Maior — împotriva Românilor, gâdilind urechile aceloră cari își vedeau în ridicarea noastră prin cultură și avere primejduită „stăpânirea“ lor așezată peste capul nostru.

Astfel au desprețuit și au calomniat ei pe Români!

Acest popor românesc înfățișat așa cu toate aceste daruri și slăbiciuni eră însă marea majoritate a populațiunii Țării, ei formau marea massă a iobagilor cari munceau cu brațele lor țarinele nemeșilor feudali unguri, ei plăteau dările Țerii, pe când ceilalți locuitori erau adăpostii în dosul a tot felul de privilegii și de scutiri. In contra acestor Valachi se făcuse legi peste legi și diplome peste diplome, oprindu-i de a umblă la școală ca să învețe carte, oprindu-i de a se așeză în orașe și de a face comerț, excluzându-i de a învăța meserii rezervate pentru corporațiunile (zechurile) închise. Și ei erau totuși — repetăm — marea majoritate a Țării: numai ei erau „misera plebs contribuens“, ei erau „glebae adstricti“, ei erau tolerați „usque ad beneplacitum“ a „nașiilor“ dominante.

Cu toate acestea, acum, când s'au topit legile și privilegiile făcute în secolii trecuți pentru asuprirea lor, pentru împiedicarea lor de a se înălță spre lumina culturii și spre bunurile bogăției prin muncă, pentru nimicirea lor; acum când dreptatea dumnezească (noi Români avem un singur Dumnezeu, al dreptății pentru toată omenirea, nu unul special al nostru, care să ne ajute și la răutatea de a dărâma pe alții din drepturile lor la vieață, cultură și bogăție) și omenească a biruit ieșind la lumina soarelui și nimicind nedreptatea seculară, — acești Români nu sunt împinși de ură spre răzburare. Atâta este de adâncă bunătatea în sufletele lor! Dacă ar fi fost altfel — ce ar fi putut face ei în 1918? N'ar fi rămas în câteva zile peatră pe peatră în tot Ardealul! Aceasta să nu se uite nici odată!

Iacă pentru ce noi putem spune concetățenilor noștri de alte limbi și de alte legi: Ce-a fost a trecut — relele și dure-

rile uitate să fie; — iacă mână frățească: să trăim, prin muncă în pace, frăție și dreptate în această frumoasă și bogată țară, în care noi am fost răsădiți acum peste două mii de ani și voi ați venit peste noi acum câteva sute de ani. Noi zicem cum a vorbit eroul cântecului bătrânesc românesc în fața vrășmașului perfid:

„Boer Toma Alimoș,
 „Boer de Țara de jos,
 „Ii dă ploșca cu vin roș“,

și-i zice

„Să trăești, Mane fărtate!
 „Dă-ți mânia după spate
 „Ca să bem în jumătate!

Deci — la muncă cinstită și frățească! Noi cu ale noastre, voi cu ale voastre, ca să facem din această Țară o Patrie fericită pentru toți fiii ei și fericirea să fie întemeiată pe democrație adevărată, pe muncă cinstită și pe dreptate frățească.

Așa vă spune tuturor Ardelenilor adevărați un ardelean crescut la Blaj și trăit la București.

Prof. I. Bianu.